

Työnantajien työntekijöilleen järjestämät hammashuoltopalvelut Suomessa

Viljo Nyysönen

Työntekijöiden hammashuolto on lähes täysin lakisääteisen työterveyshuollon ulkopuolella. Työnantajat voivat kuitenkin täydentää työterveydenhuoltoa vapaaehtoisella hammashuoltopalveluilla sisältävällä työpaikkaterveydenhuollolla (Valtioneuvoston päätös 988/1978 ja 1009/1978). Joissakin toimipaikoissa näin on jo tehtykin (vrt. Nyysönen ym 1979). Hammashuoltopalveluihin ei kuitenkaan suoriteta valtionavustusta kuten muihin työpaikkaterveydenhuoltopalveluihin. Työpaikkahammahuollon laajuus riippuu yhtäältä työnantajan halukkuudesta laajentaa työpaikkaterveydenhuoltoa ja toisaalta työntekijöiden työehtosopimusneuvotteluihin sisällyttämien hammashuoltoa koskevien vaatimusten toteutumisesta. Järjestettyjen työpaikkahammashuoltopalvelujen sisältöä ei ole selvitetty. Suomen Hammaslääkäriliiton työnantajien kyselyiden johdosta tekemä esitys (SHL 1975) työpaikkahammashuollosta antaa kuitenkin viitteitä toiminnan nykyisestä sisällöstä.

Nyt esitettävä tutkimus on jatkoa vuonna 1975 suoritetulle tutkimukselle, jonka tavoitteena oli selvittää työntekijöiden hammashuollon tilanne Suomessa. Tämän työn tarkoituksena on analysoida työnantajien työntekijöilleen tarjoamien hammashuoltopalvelujen sisältöä vuonna 1978. Esitettävän tutkimuksen aineisto on suhteellisen pieni. Tutkimus kuitenkin suoritettiin, koska se liittyy olennaisesti vuonna 1975 aloitettuun tutkimuskokonaisuuteen ja täsmentää kyseisenä vuonna suoritettussa peruskyselyssä asiasta saatuja tietoja.

Aineisto ja menetelmät

Vuoden 1975 tutkimuksen aineiston muodosti 2535 toimipaikan toimialan, koon ja alueellisen sijainnin suhteen edustava otos Yritysrekisteriin merkityistä toimipaikoista. Aineisto koos-

tui kolmesta osaotoksesta. Kaikki teollisuuden yli 99 työntekijän ja kaupan yli 49 työntekijän toimipaikat otettiin mukaan. Teollisuuden ja kaupan toimialojen muista kokoluokista sekä muiden toimialojen kaikista toimipaikoista otettiin neljän prosentin systemaattinen satunnaisotos. Tämän tutkimuksen aineiston muodostivat ne toimipaikat, joissa vuoden 1975 tutkimuksen tulosten mukaan oli palkattu hammaslääkäri tai työnantaja oli tehnyt hammaslääkärin kanssa sopimuksen työntekijöiden hoidosta. Tällaisia toimipaikkoja oli 24 (Nyysönen ym. 1979) ja niiden työntekijöiden lukumäärä oli yhteensä noin 22 000. Otoksien perusteella arvioiden koko maassa työnantajat tarjoavat hammashuoltopalveluja työntekijöilleen 188 toimipaikassa yhteensä 240 000 työntekijälle.

Tutkimus tehtiin postikyselyinä. Lomakkeet postitettiin toimipaikkojen hammaslääkäreille tai henkilöstöpäälliköille. Kyselyyn vastasi 20 toimipaikan hammaslääkäri tai henkilöstöpäällikkö. Aineiston muodostaneiden osaotosten erilaisista otantasuhteista johtuen vastausjakaumat on korjattu painottamalla eri osaotoksissa havaitut tunnusluvut kunkin otoksen osuutta koko aineistossa vastaavalla painokertoimella. Painotettu tunnusluku (T_p) lasketaan seuraavasti:

$$T_p = \frac{P_1 T_1 + P_2 T_2 + P_3 T_3}{P_1 + P_2 + P_3}, \text{ missä}$$

P = $O_s + O_k$ ja

O_k = eri osaotosten otoskoko

O_s = eri osaotosten otantasuhteen käänteisluku

T = tunnusluku eri osaotoksissa

Tutkittavia muuttujia olivat hammashoitopalveluja tarjonneiden toimipaikkojen sijainti, vastaanottojen järjestelyt ja niiden omistajat, vastaanottojen henkilökunta ja sen palkkaajat sekä hoidon sisältö ja kustantajat.

Taulukko 1. Työnantajien tarjoamien hammashuoltopalvelujen sisältö ositettuna palvelujen kustantajan suhteen.

Hoidon sisältö	Hoidon kustantaja				Toimipaikkoja yhteensä
	Työnantaja	Sairauskassa	Työntekijät	Työntekijät + työnantajat	
Ehkäisy	4	13	3	—	20
Ensiapu	6	11	—	—	17
Perushoito	5	9	—	3	17
Proteettinen hoito	2	9	3	—	14

Tulokset

Hammashoitopalveluja tarjonneiden toimipaikkojen sijainti

Hammashoitopalveluja järjestäneistä työnantajista seitsemäntoista oli Uudeltamaalta ja muut Lounais- tai Länsi-Suomesta. Teollisuudessa tällaisia työnantajia oli kuusi, kaupan toimialalla yksitoista ja yhteiskunnallisilla ja henkilökohtaisilla palveluja tuottavilla toimialoilla kolme. Työnantajista kolmetoista oli pieniltä (alle 20 työntekijän) toimipaikoilta, viisi keski-suurilta (20—49 työntekijän) ja loput suurilta (vähintään 50 työntekijän) toimipaikoilta.

Vastaanottopisteet sijaitsivat useimmiten erillään työpaikoista. Matka työpaikalta vastaanotolle oli kuitenkin korkeintaan viisi kilometriä.

Vastaanottojen järjestelyt ja niiden omistajat

Hammaslääkäri oli kaikissa toimipaikoissa käytettävissä vain osapäiväisesti. Pisin työaika oli neljä tuntia päivässä tai 17 tuntia viikossa. Hammashoito työnantajan järjestämällä vastaanotoilla tapahtui useimmiten työntekijöiden vapaa-aikana. Kuudessa toimipaikassa oli mahdollisuus käydä hoidossa työaikana.

Viidentoista vastaanoton tilat ja muu varustus olivat työnantajan omistuksessa, niistä kolme yhteisesti usean työnantajan kanssa ja loput olivat hammaslääkärien omistuksessa. Työnantajat omistivat vastaanottojen instrumentit ja tarveaineet vajaassa kahdessa kolmasosassa, hammaslääkärit runsaassa kolmasosassa.

Vastaanottojen henkilökunta ja sen palkkaajat

Neljälle vastaanotolle avustavaan henkilökuntaan kuului ainoastaan hammashoitaja ja yhdellä oli vain vastaanottoavustaja. Kahdeksalla vastaanotolla työskenteli erikoishammashoitaja, jolloin hammashoitajiakin oli kaksi. Työnantaja palkkasi erikoishammashoitajat, 2/3 hammashoitajasta ja 4/5 siivoushenkilökunnasta ja hammaslääkäri huolehti muiden palkkauksesta.

Hoidon sisältö ja kustantajat

Työnantajien järjestämä hammashoito sisälsi neljässätolista toimipaikassa kaiken hoidon, kolmessa muun paitsi proteettisen hoidon ja kolmessa toimipaikassa vain ehkäisevän hoidon. Työnantaja ja sairauskassa kustansivat kumpikin vaihtelevassa määrin erilaista hammashoitoa. Työntekijöiden henkilökohtaisesti kustannettavaksi jäi ehkäisevä hoito kolmessa ja proteettinen hoito kolmessa toimipaikassa. Taulukossa 1 esitetään tiivistettynä hoidon sisältö ja sen kustantajat:

Kaksi kolmesta niistä työnantajista, jotka korvasivat järjestämänsä hammashoidon kustannuksia työntekijöilleen, asetti korvaamiselle erityisehtoja. Enimmäkseen ehtona oli säännöllinen hoidossakäynti. Toisaalta lähes kaikkien vastaanottojen toiminnassa painotettiin säännöllisyyttä sekä kiinnitettiin erityistä huomiota ehkäisevään hammashoittoon.

Työnantajien järjestämiä hammashuoltopalveluja käytti vuonna 1978 noin 16 prosenttia niihin oikeutetuista.

Pohdinta

Kyselyyn vastasi viisi kuudesosaa toimipaikoista. Kysymykset koskivat asiantietoja, joten tulosten validiteetti on suhteellisen korkea (valkonen 1971). Vastaajat eivät tosin ole olleet täysin selvillä sairauskassojen hammashoitokorvauksista, mikä on pääteltävissä vuonna 1975 aloitettuun tutkimushankkeeseen liittyvän, rinnan tässä esitettävän tutkimuksen kanssa suoritun sairauskassoja koskevan lisäselvityksen tuloksista (Nyyssönen 1979).

Työnantajien järjestämien hammashoitopalvelujen sijoittuminen eteläiseen Suomeen johtunee alueen suuremmasta hammaslääkäri- ja työpaikkatiheydestä muuhun Suomeen verrattuna. On ollut sekä menestyviä yrityksiä että niille hammaslääkäreitä tarjolla. Työnantajien enemmistö oli pieniltä toimipaikoilta, mistä

saattaa johtua, että muutamat työnantajat ovat yhteisesti hankkineet vastaanoton tilat ja koneet. Luultavasti myös niissä tapauksissa, joissa hammaslääkäri omistaa vastaanoton, toiminta perustuu sopimukseen useiden työnantajien kanssa. Näinollen hammaslääkärit voivat käyttää kunakin toimipaikan työntekijöiden hoitamiseen vain osan kokonaistyöajastaan.

Noin kuudesosa palveluihin oikeutetuista käytti niitä vuonna 1978. Tulosten valossa taloudelliset seikat eivät ensisilmäyksellä näyttäisi olevan yhteydessä käytön vähyyteen, koska työntekijät vastasivat kustannuksista yksin, hoidon sisällöstä riippuen, ainoastaan kahdessa—kolmessa toimipaikassa. Työpaikkasairauskassojen ilmoitettiin kustantavan hoitoa puolessa — kolmessa neljäosassa toimipaikoista. Sairauskassat kuitenkin subventoivat jäsentensä hammashoito-kustannuksia yleensä vain tiettyyn markkamää-

Tiivistelmä

Tutkimuksessa analysoitiin työnantajien järjestämien hammashuoltopalvelujen sisältöä vuonna 1978. Aineistona olivat ne toimipaikat, joissa tähän tutkimukseen liittyvän, vuonna 1975 suoritettun tutkimuksen (Nyyssönen ym. 1979) mukaan oli oma hammaslääkäri tai työnantaja oli tehnyt hammaslääkärin kanssa sopimuksen työntekijöiden hammashuollon järjestämisestä. Täl-

Summary

The occupational dental care in Finland

by Viljo Nyyssönen

The aim of the study was to analyze the quality of dental services organised by employers in 1978. The material of the study was composed of the working places, which, according to an earlier study (Nyyssönen et al. 1979), had ar-

Kirjallisuutta

- Nyyssönen V, Rajala M ja Lammi S: Työväestön hammashuolto Suomessa. Sos.lääket. Aikak.l. 1979:16:106—114.
Nyyssönen V: Työpaikkasairauskassojen korvaamat hammashoito- ja palvelut Suomessa. Käsikirjoitus 1980.
Rajala A-L, Nyyssönen V and Rajala M: The effect of clinical dental check-up on dental care utilization. Report at annual meeting 1979 of NOF. Bergen August 17.—18. 08. 1979.

Sos.lääket. Aikak.l. 1980:17:115—117.

rään tai tietyn prosentin mukaan (Nyyssönen 1979). Näin työntekijät itse todellisuudessa maksavat melko suuren osan kustannuksista ja taloudelliset tekijät saattavat rajoittaa palvelujen käyttöä. Erästä työpaikkaa koskevassa tutkimuksessa onkin ilmennyt, että ajan ja varojen puute oireettomuuden jälkeen ovat tärkeimmät syyt olla käymättä hammaslääkärillä (Rajala et al. 1979). Palvelujen käytön vähyyttä saattaa osaltaan johtua myös vastaanottoajan vähyydestä sekä toiminnan ajoittumisesta. Hammassairaudet eivät yleensä oikeuta käymään hoidossa työaikana kuten muut sairaudet. Tämä yhdessä työntekijän mahdollisen hampaita koskevan tiedon tai arvostuksen puutteen kanssa selittää jonkin verran palvelujen käytön vähyyttä. Osa jää kuitenkin vaille selitystä, minkä vuoksi palveluja kehitettäessä tulisi pyrkiä samanaikaisesti löytämään ja poistamaan niiden käytön esteitä.

laisia toimipaikkoja oli 24 ja 20:stä näistä saatiin vastaus suoritettuun kyselyyn.

Työnantajien järjestämään hammashuoltoon kuului neljäsatoista toimipaikassa kaikki hammashoito, kolmessa muu paitsi proteettinen hoito ja kolmessa toimipaikassa vain ehkäisevä hoito. Yli puolessa tapauksista työpaikan sairauskassa kustansi hoitoa. Vuonna 1978 palveluja käytti noin 16 % niihin oikeutetuista työntekijöistä.

ranged dental services for their employers. The number of these was 24.

In fourteen cases the occupational dental care comprised all kind of treatment, in three all except prosthetic treatment and in three only preventive treatment. In more than a half of the cases the treatment costs were payed by the employees' sickness benefit fund. In 1978 about 16 per cent of the workers entitled to use occupational dental services did use them.

Suomen Hammaslääkäriliitto: Hammashuollon asema työterveydenhuollon osana. Suomen Hammaslääkärilehti 1975:19:1042—1045.

Valkonen T: Haastattelu- ja kyselyaineiston analyysi sosiaalitutkimuksessa. Helsinki 1971.

Valtioneuvoston päätös, N:o 988 työterveydenhuollon ja muun terveydenhuollon kustannusten korvausperusteista. Helsinki 1978.

Valtioneuvoston päätös, N:o 1009 työnantajien velvollisuudeksi säädetystä työterveydenhuollosta. Helsinki 1978.

Kuopion Korkeakoulu
Hammaslääketieteen osasto
70101 Kuopio 10